

доцент кафедри української
й слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету,
кандидат філологічних наук, доцент

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ ТА ОБРАЗИ В ЗБІРЦІ ЛЕОНІДА ДАЦЕНКА «МІЙ МАНІФЕСТ...»

Анотація. Стаття присвячується розглядові Шевченкових мотивів та образів у ліричній збірці українського письменника Леоніда Даценка «Мій маніфест...». Звертається увага на використання автором ідей і настанов із «Кобзаря», епіграфів із літературної спадщини великого поета, характерної символіки, алюзій, ремінісценцій.

Ключові слова: мотив, образ, символ, заголовок, епіграф, алюзія, ремінісценція.

Постать Тараса Шевченка, що став для багатьох народів символом боротьби, його думки відлунюють у літературних доробках міриадів вітчизняних авторів XIX-XXI століть. Кобзареві мотиви та образи на матеріалі творчості українських письменників різних часів досліджені в працях І. Бріжицької, І. Булашенко, М. Вишняка, В. Гуменюка, І. Жиленко, І. Зелененької, П. Іванишина, М. Козак, Б. Кокуленка, В. Крикунової, Б. Мельничука, В. Мисливої, Н. Мочернюк, О. Неживого, Г. Немченко, А. Новикова, Н. Павлик, Ф. Погребенника, Г. Райбедюк, Н. Романової, О. Січкара, М. Скорського, Т. Скуратко, Л. Тарнашинської, В. Хархун, П. Хропка, О. Яблонської та ін.

Орієнтація на немеркнучі Шевченкові заповіді простежується й у житті та творчості Леоніда Миколайовича Даценка (нар. 1963 р.) –

українського письменника (члена НСПУ з 2010 р.), журналіста, громадсько-політичного діяча. Уродженець Житомирщини, він пов'язав свою долю з Шевченковим краєм – Черкащиною, де вчителював, працював у місцевих ЗМІ, займався депутатською діяльністю. Про різні аспекти творчості письменника йдеться в публікаціях В. Безуглого, Т. Воронцової, В. Захарченка, В. Кобиляцької, В. Коваленко, П. Котової, І. Кошової, В. Поліщука, О. Синицької, О. Софієнка, О. Стежко, О. Фещенко, Н. Філахтової, Г. Шквар тощо. Жанрово-тематичні контури доробку поета привертати й нашу увагу [5].

З іменем Великого Кобзаря у письменника пов'язано чимало життєвих епізодів та ситуацій. Зокрема він навчався й закінчив із відзнакою філологічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. А далі була заочна аспірантура Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Коли 2009 року вийшла поетична збірка Л. Даценка «Український лев», то відкривалась вона бойовитими рядками з поезій Тараса Шевченка, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Василя Симоненка, Анатолія Лупиноса під загальним заголовком «Хто не хоче ходити в атаку – буде ходити в ярмі!». Збірка митця «І янгол з автоматом на плечі» (2011), за яку автора було притягнуто до суду в часи В. Януковича, має ще й підзаголовок «Захалєвна книжка українця», мимоволі кореспондуючи до Кобзаревих саморобних зшитків 1847-1850 рр. Шевченків дух відчутний і в останній ліричній книжці письменника «Мій маніфест...» (2021), що була удостоєна Літературної премії імені Тодося Осьмачки (2023).

Метою цієї статті є простеження Шевченкових мотивів та образів у поетичній збірці Л. Даценка «Мій маніфест...».

Слід відзначити, що в ряді публікацій уже принагідно стверджувався зв'язок між ліричним ужином письменника та Кобзаревим світом. Про це йдеться в матеріалах біобібліографічного нариса «З Україною у серці.

Леонід Даценко», видрукованого в Черкасах 2012 року [2]. У вступній статті директорки Шевченківського національного заповідника В. Коваленко «Той, хто дихає на повні груди Україною» наголошується, що слово поета Л. Даценка «будить-пульсує-нагадує-оговтує-спонукає нас, часто розчарованих, збайдужілих і зневірених українців – до боротьби. Боротьби, насамперед, духовної, бо ж коли вже «із України виганяють Україну», то тут слід справді говорити про виразку національного духу» [2, с.8]. Невипадково в цьому матеріалі авторка неодноразово апелює до Кобзарєвого світу: «Згадаймо рядки Тараса Шевченка, звернені до своєї Музи: «...Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли. У нас нема зерна неправди за собою...». Наразі з пам'ятку вроджується і Симоненкове: «Щось у мене було і від діда Тараса, і від прадіда Сковороди». Цитую великих поетів, аби такі принагідно цими знаковими словами (у сенсі природи мистецької творчості) підкреслити заживок їхнього духу і в поезії нашого черкаського поета Леоніда Даценка» [Там само]. В. Коваленко підкреслює, що «у його віршах часто пізнаємо гарячі риторичні погуки до дії, оті «мітингові» інтонації, переплавлені в «маленьку кулю», в багнети, в ножі (пам'ятаєте Шевченкових «гайдамак»?)...» [Там само]. Навівши рядки Л. Даценка «Сьогодні уже недоречно / Вдавати із себе поета... / Не хочу бути речником – / Я хочу бути багнетом», вона констатує, що «це сказано справжньо, по-шевченківськи нелукаво, по-симоненківськи гнівно-інвективно» [2, с.9]. Суголосними є й міркування В. Захарченка, подані в цьому ж нарисі: «До Спілки письменників України щойно прийнято Леоніда Даценка. Це вже цілком сформований поет з високим мистецьким рівнем. Та до того ж ще й поет-патріот, поет-борець, який заявляє по-шевченківськи, по маланюківськи: «Я на сторожі українців поставлю меч» [2, с.11]. У вміщеній тут же рецензії на збірку «Український лев», передрукованій із «Літературної України» від 26 листопада 2009 року, критик проводить промовисту паралель: «Якщо за Шевченка на сторожі коло «малих отих рабів німих» можна було поставити

слово, то тепер, каже автор «Українського лева», слово ставити не варто, «бо для рабів німих усі слова – полова...». Хіба ж не так? Поет звеличує борців, а не рабів («звеличую людей із Україною у серці / і на сторожі коло них поставлю меч!») [2, с.13]. У першому томі «Літературної енциклопедії Черкащини» автор-укладач В. Поліщук відзначає, що в ліриці Л. Даценка помітний «шевченківський та симоненківський інтертекст (у т. ч. й через епіграфи)» [4, с.304].

Характерно, що Кобзарєва присутність одразу ж впадає в око в книжці Л. Даценка «Мій маніфест: одна держава, одна мова, одна церква», починаючи від її повної назви, де вловлюється пафос Шевченкових імперативів, відомих із послання «І мертвим, і живим...» та інших славетних текстів, і продовжуючи вступною статтею голови Черкаської обласної філії Всеукраїнського товариства імені Тараса Шевченка «Просвіта» О. Феценко «Той, хто дихає на повні груди Україною» [6] та післямовою лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка В. Захарченка «Коли слово – меч» [3]. Розглядаючи твори збірки, виявляємо різні форми інтертекстуальних зв'язків між лірикою автора та поезіями з «Кобзаря».

Насамперед це паратекстуальний рівень – перегуки з Тарасом Шевченком у заголовках, дібраних епіграфах тощо. Так, уже сама назва поезії Л. Даценка «Звеличують рабів не дуже вдячна справа...» (2010) відсилає до Кобзарєвого вірша «Подражаніє 11 псалму» (1859) з характерним для співця-гуманіста мотивом захисту зневажених і скривджених. Більше того, автор додатково використовує ще й епіграф із названого Шевченкового твору: «Возвеличу / малих отих рабів німих» [1, с.42], ніби зайвий раз прояснюючи, з ким він зібрався полемізувати на літературному й ідеологічному полі. Біблійний пласт Давидового псалма та його інтерпретація Кобзарем – це імпульс для роздумів сучасного нам поета над реаліями ХХІ століття. Якщо в першотексті та в Шевченковому «Подражанії...» констатується потреба соціальної справедливості, захисту

убогих та підневільних людей, зведених до становища рабів, то в творі Л. Даценка акценти зміщено. Йдеться про сьогодення незалежної України, де слово раб викликає не співчуття, а осуд – за інертність та холуйство, пристосовництво та продажність певної частини суспільства: «Звеличують рабів не дуже вдячна справа, / бо мрія в них одна – не воля, а ярмо. / За шмат гнилої ковбаси кричать: «Бандитам – слава!», / за тридцять срібників: «Вбивать братів йдемо!» [Там само]. Поет творить огидний колективний образ сучасних рабів, що масово розплодилися по Україні: «Шмат сала й гроші – ось їх Бог! / На вільних духом оголосять лови / й затягнуть у bagno, у свій маленький льох...» [Там само]. Мимоволі напрошується паралель із поетом із Херсонщини А. Бахутою («Раби сьогодні не голодні...», «Рабів ніде людьми не звали...»), який традиційно викривав пристосовницьку психологію та запопадливу поведінку обивательського загалу. Л. Даценко пропонує в своєму вірші-декларації піднести не слово, а меч на захист і підтримку тих, хто на це заслуговує: «Звеличую борців, які в щоденнім герці / боронять волю, правду, честь, йдучи на смерть» [Там само].

У творі «Звеличують рабів не дуже вдячна справа...» проглядається зв'язок і з іншими текстами Т. Шевченка. Зокрема в одній із вище наведених нами цитат автор перефразовує знамениту Кобзареву поетичну формулу з його сатири «П. С.» (1848) на означення продажності: «Люде! Люде! / За шмат гнилої ковбаси / У вас хоч матір попроси, / То оддасте» [8, с.93]. А запропонований Л. Даценком мікрообраз «маленький льох», що символізує у нього нікчемність рабського середовища, сприймається як опозиція до Шевченкового «великого льоху» з однойменної поеми-містерії (1845), що втілює нездоланність і невмирущість української нації.

Мотив неприйняття рабської психології лежить і в підтексті вірша «Ода». У цьому творі Л. Даценка «раби, прикуті до галер» цілком адаптувалися й змирилися з несвободою, тож каторга їм бачиться «отчим домом»: «Без ланцюгів будеш іти, / до весел кидатися будеш. / Від миски

юшки-баланди – / аж розпирає щастям груди...» [1, с.38]. Антигерої цієї сатири виступають антиподами Шевченкових волелюбців із історичних текстів «Гамалія», «Невольник» та ін.

Симптоматично, що не без впливу Кобзаря як поета-пророка, сучасний співець насичує свої тексти профетичними рисами, пропонуючи ліризовані передбачення майбутнього. Чи не такі ж, як у його творах «Я б так хотів...», «Обивателі, рідненькі обивателі...», «Вечір. Диван. Коньяк і лобстери...» та ін., раби-ждуни привітно зустрічали анексію Криму та окупацію Донбасу російськими загарбниками 2014 року, заподливо розмінювали Чонгарський і Перекопський перешийки в 2022 році, щоб максимально полегшити захоплення окупантами Херсонщини й Запоріжчини, або ж і до сьогодні ходять до церков московського патріархату на українській землі, лаючи услід за попами українську владу та ЗСУ, що заважають їм поскоріше прилучитися до бажаного російського світу у вигляді путінських голіворізів.

У поетичній «Містерії 2020-х» (2021) Л. Даценко послуговується епіграфом «Село на нашій Україні – / неначе писанка, село...» [1, с.68], узятим із Кобзарєвої поеми «Княжна» (1847), побудованої на різючих контрастах. Як і в творі Т. Шевченка, уявлення про показну сільську ідилію, за якою насправді криються жахливі картини животіння простого люду та злочини пана-псевдопатріота, буцімто «брата убогих», у Л. Даценка проєктуються на українську сучасність із характерними рисами: «вздовж дороги по селах хрести», «під сільрадою знищені рози, / клуб і школа забиті навхрест», «і рубці залишає криваві / плуг, – заорює долі й віки» [Там само], красиві депутатські обіцянки-цяцянки на яскравих плакатах уздовж шляхів, які в реальності змінюються жагою до наживи та визиску: «Це все – вже моє!» [Там само]. Кобзарєвий образ несправжнього раю, що виявляється в дійсності пеклом («Княжна», «Якби ви знали, паничі...» та ін.), варіюється

автором «Містерії 2020-х» протягом усього твору: «Одні кличуть тут рай будувати, – / інші мріють із «раю» втекти»; «І гарчить, як собака, бульдозер, – / він реформи з натугою пре» [Там само], доповнюючись традиційними Шевченковими образами розритих могил та самотньої матері.

У творі-медитації «Нема з ким сісти...» автор послуговується епіграфом «Якби з ким сісти хліба з'їсти...» [1, с.20] з однойменного вірша Т. Шевченка 1860 року, присвяченого розривові з Ликерою Полусмак і втратою надії на родинне щастя. В обох текстах ідеться про щемливу самотність ліричного героя, що проривається через зображення подібних життєвих ситуацій, сумовитих станів. Одна й та ж констатація «Нема з ким...» додає драматизму творам, а проте у сучасного автора заявлено більше оптимізму: «Та все одно, – цей світ люблю! / І вірю у людське єство!» [1, с.21].

Шевченків мотив, означений у посланні «І мертвим, і живим...»: «Нема на світі України, / Немає другого Дніпра» [7, с.301], відлунює в поезії Л. Даценка «Десь за Дніпром ще інші є світи...». Автор стверджує суголосно з Кобзарем: «України іншої немає» [1, с.58]. Цей же мотив варіюється в циклі «Вірити!»: «Все мина... / Все – мана... / Україна одна, / Нече вічність сама... / Вічні будемо з нею / на землі... під землею» [1, с.71].

Сповненою сарказму є поезія Л. Даценка «Вони в Каневі» (2011) з підзаголовком «Містерія XXI століття». Це погляд на роки правління в незалежній Україні В. Януковича як московської маріонетки через ставлення високого чиновництва та його кремлівських повелителів до Шевченкової святині та інших національних скарбів. «Горіла ганьбою Чернеча гора, / коли до Тараса підходив... / 30 срібних монет, що він їх назбирав, / полетівши, дзвеніли по сходах» [1, с.52] – ця сатирична картина мимоволі викликає в пам'яті один із найпопулярніших відеосюжетів тих часів про побиття президента-мерзотника вінком. Інший ліричний персонаж твору – московський правитель, що давно вже зазіхає на українські терени. Ось його

характерний монолог: «Водить оком зі сходу новий сатана, / скуповує душі... Сміється...: / «30 срібних за Крим – непогана ціна / в цьому світі, де все продається. / Взагалі, я народ цей ніяк не збагну, / ще бракує цим людям кебети, – / чому тут, на горі, за високу ціну / не поставити братню ракету?! / А воду внизу, яка зветься Дніпром, / приєднати до братньої Волги...» [Там само]. Знову озивається мотив буцімто справжнього райського існування люду, але при красномовній умові щедрого розпродажу національного заповідника: «По-братськи продати гектарів із сто – / і життя в нас ставатиме раєм...» [Там само]. Містерійний фінал звучить як вирок: «І заревли: «Та він же – лох! Шевченко – лот!.. / Продать! Дайош усім по срібнику!..» [1, с.53].

Парафразою на теми мініатюри Т. Шевченка «І день іде, і ніч іде...» (1860) та віршів Дніпрової Чайки «Христос воскрес!» і «Пам'яті Тараса» є поезія Л. Даценка «Великоднє» (2020), в якій оспівується відроджена до незалежного буття країна: «Христос воскрес! / Імперський морок скрес, – / і Україна воскресає в муках... / Ми несемо тяжкий свій хрест / і молимо: «Прийди з небес / Апостол правди і науки!» [1, с.78].

Алюзією на образний світ Кобзареві ідилії «Садок вишневий коло хати...» з циклу «В казематі» є вірш Л. Даценка «Український лев» (2008), що має інтертекстуальні зв'язки також із поезіями Б. І. Антонича «Вишні» та Олександра Олеся «Чари ночі»: «Я був хрущем над вишнями в саду, / Тоді сміявся, плакав з солов'ями... / Тепер я лев. Повільно-вільно йду, / І Україну чую під ногами» [1, с.66].

У притчі «Залізні ліліпути» (2011) автор послуговується композиційними прийомами Шевченкової поеми-комедії «Сон» (1844), вдаючись до ремінісценції. В обох творах система негативних образів представлена в гротескному плані через уяву сплячого оповідача: те, що здається великим і могутнім, виявляється, зрештою, мізерним і слабосилим. У Кобзаревому варіанті символ московської імперії ведмідь трансформується у малого ведмедика, порівнюваного з кошеням, а в

Даценковому тексті теж використовується літота: «...Залізна велич, – то лише мана, / ті велетні – нікчемні ліліпути, / духовні карлики, яких потрібно гнать!» [1, с.61].

Мотив, означений знаменитими рядками з Кобзарєвого «Кавказу» (1845) «...Борітеся – поборете!» [3, с. 280] відлунує в багатьох віршах збірки («Коли вночі тебе розбудять...», «На сході сонце не сходить...», «Серед зневіри, розпачу, плачів...», «Із посіяних зерен зростають ножі...» та ін.). Навіяні історією України та Шевченковою поемою «Гайдамаки» образи Холодного Яру, Залізняка, освячених ножів, червоного бенкету, третіх півнів фігурують у творах Л. Даценка «Я б так хотів...», «Євангеліє від Леоніда», «Страшні видіння, в серці безнадія...», переплітаючись із інтертекстами з Біблії, доробку Т. Осьмачки, В. Шкляра тощо.

Мотив дитячої недолі, сирітських поневірянь, широко репрезентований у «Кобзарі» («На Великдень, на соломі...», «Катерина», «І золотої, й дорогої...» та ін.), знаходить розвиток у Даценковій «Баладі про доброго дядечка»), ліричний герой якої замість монетки кладе в простягнену хлоп'ячу долоньку ніж як символ боротьби за поліпшення свого становища.

Архітекстуальний рівень поетичних текстів у збірці Л. Даценка простежується через використання улюблених Кобзарєвих жанроформ: балади («Балада про тітчин комунізм», «Балада про доброго дядечка»), сатири («Вороння понад Уманню...», «Коли блазень придворний вилазить на трон...», «При грошах, дачах, і чинах...», «Щоб вдовольнить чужинську плоть...», «У них є все: заводи, землі, пси...», «Ре...волюція», «Із України виганяють Україну...», «Байдужість знову входить в моду...», «Спішиш в бордель, як на причастя...»), містерії («Вони в Каневі», «Містерія 2020-х»), присвяти («Страшні видіння, в серці безнадія...» – Т. Осьмачці, «Український лев» – В. Захарченку) та ін.

Висновки. Шевченківські мотиви та образи є наскрізними у ліричній збірці Леоніда Даценка «Мій маніфест...» і чітко проглядаються в ній. Автор зорієнтований на засвоєння та власну інтерпретацію світу ідей і настанов із «Кобзаря», на використання епіграфів із літературної спадщини великого поета, характерної символіки, цитат і парафраз, алюзій та ремінісценцій.

Список використаних джерел та літератури

1. Даценко Л. Мій маніфест: одна держава, одна мова, одна церква. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2021. 86 с.
2. З Україною у серці. Леонід Даценко : біобібліогр. нарис. Вип.14 / Комун. закл. «Обл. б-ка для юнацтва ім. В. Симоненка» Черкас. обл. ради; авт.– уклад. Н. М. Філахтова; авт. вступ. статті В. М. Коваленко. Черкаси: [б.в], 2012. 32 с.
3. Захарченко В. Коли слово – меч. *Даценко Л. Мій маніфест: одна держава, одна мова, одна церква.* Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2021. С.79-81.
4. Літературна енциклопедія Черкащини. Т.1: А – К /автор-уклад. В. Поліщук. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 668 с.
5. Немченко І. В. Жанрово-тематичні обрії поетичної збірки Леоніда Даценка «Мій маніфест...». *Way Science: International Electronic Scientific and Practical Journal.* 2023. August: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates: August 3-4, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, С.359-361. <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/08/Conference-Proceedings-August-3-4-2023-1.pdf>
6. Фещенко О. Той, хто дихає на повні груди Україною. *Даценко Л. Мій маніфест: одна держава, одна мова, одна церква.* Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2021. С.7.
7. Шевченко Т. Г. Твори: у 5 т. Т.1: Поетичні твори (1837-1847). К.: Дніпро, 1978. 373 с.
8. Шевченко Т. Г. Твори: у 5 т. Т.2: Поетичні твори (1847-1861). К.: Дніпро, 1978. 365 с.

Ivan Nemchenko

T. SHEVCHENKO'S MOTIFS IN LEONID DATSENKO'S WORK «MY MANIFEST...»

The purpose of the article is to analyze T. Shevchenko's motifs and images in lyric collection «My manifest...» of the Ukrainian writer Leonid Datsenko. The author accents on the ideas from «Kobzar» in the texts, use of epigraphs, typical symbols, allusions, reminiscences from T. Shevchenko's literary heritage by poet.

Key words: motive, image, symbol, title, epigraph, allusion, reminiscence.

Немченко І.В. Шевченківські мотиви та образи в збірці Леоніда Даценка «Мій маніфест...». Всеукраїнська науково-практична конференція «Тарасова Гора: люди і події» до 100-річчя з часу оголошення території могили Тараса Шевченка Державним заповідником. Канів, 28 травня 2025 року. Тарасова Гора: люди і події : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 100-річчя з часу оголошення території могили Тараса Шевченка державним заповідником, м. Канів, 28 трав. 2025 р. / редкол. : Л. О. Чорна, В. П. Авраменко, І. Я. Паламарчук. Київ : Панмедія, 2025. С.167-174.